

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

งานเครื่องรัก เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานเพื่อประโยชน์ทางการใช้สอยในชีวิตประจำวันของสังคมไทยมาแต่โบราณ งานเครื่องรักได้เข้ามามีบทบาทแพร่หลายในประเทศไทยเมื่อใดไม่ทราบแน่ชัดว่ามีมาตั้งแต่สมัยใด โดยได้รับอิทธิพลมาจากประเทศจีน โดยพบหลักฐานว่ามีภาชนะเครื่องรักมาแล้วตั้งแต่สมัยราชวงศ์โจวเมื่อประมาณสี่พันปีมาแล้ว โดยมีการขุดพบหลักฐานชิ้นส่วนและตัวภาชนะเครื่องรักในหลุมฝังศพของบุคคลสำคัญหลายแห่ง ต่อมาวัฒนธรรมดังกล่าวได้แพร่หลายไปสู่เกาหลี ญี่ปุ่น จีนตอนใต้ เวียดนาม และเอเชียอาคเนย์ (โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย. มรดกช่างศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2542.) สำหรับประเทศไทยแล้วเชื่อว่า เกิดขึ้นเมื่อครั้งสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี โดยได้พบหลักฐานเป็นการลงรักปิดทองพระพุทธรูป ซึ่งเป็น พระประธานในพระอุโบสถและวิหารต่าง ๆ ของกรุงสุโขทัย อาทิ พระศรีศากย - มุนี (ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่พระอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวราราม กรุงเทพมหานคร) พระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก ฯลฯ และการลงรักปิดทองล่องชาดบนลวดลายปูนปั้นในซุ้มเจดีย์วัดนางพระยา อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ซึ่งยังคงปรากฏหลักฐานให้เห็นได้อย่างเรื้อนกลาง (ศิลปะลายรดน้ำ, สนั่น รัตนะ, 2545.) มาพบหลักฐานแน่ชัดอีกครั้งในสมัยอยุธยาซึ่งงานเครื่องรักได้พัฒนารูปแบบและวิธีการก้าวหน้ารุ่งเรืองไปจากเดิม จุดประสงค์ของการใช้รักแท้จริงก็เพื่อประโยชน์ของการใช้สอยด้วยคุณสมบัติพิเศษของยางรักที่มีความเหนียว แข็ง เมื่อแห้งผิวจะเงามันเป็นที่น่าสนใจช่างศิลป์ไทยจึงได้เกิดแนวความคิดนำเทคนิคทางศิลปะมาตกแต่งลงในงานเครื่องรักเพื่อให้เกิดประโยชน์สมบูรณ์ ทั้งงานการใช้สอยและความงดงาม สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

เทคนิคงานศิลป์ที่ใช้ตกแต่งงานเครื่องรักแต่ละแขนง เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ เช่น เทคนิคการเขียนลายรดน้ำ เทคนิคการประดับมุก เทคนิคการประดับเปลือกไข่ เป็นต้น งานเครื่องรักที่ตกแต่งด้วยเทคนิคลายรดน้ำ จะเรียกว่าเครื่องรักลายรดน้ำ สำหรับเครื่องรักที่ใช้วิธีการตกแต่งด้วยเทคนิคการประดับมุกจะเรียกว่า เครื่องรักประดับมุก ส่วนเครื่องรักที่ตกแต่งด้วยเทคนิคการประดับเปลือกไข่เรียกว่าเครื่องรักประดับเปลือกไข่ งานศิลปะทั้งสามเทคนิคนี้จัดอยู่ในงานประณีตศิลป์ โดยเฉพาะเทคนิคลายรดน้ำและประดับมุกเป็นงานที่ได้รับความนิยมและรุ่งเรืองมากในสมัยอยุธยาจะเห็นได้จากหลักฐานที่ยังปรากฏอยู่ เช่นลายรดน้ำตู้พระธรรมวัดเชิงหวาย, บานประตูประดับมุกพระอุโบสถวัดราชบพิธ หรือบานประตูประดับมุกหอม ณ เทียนธรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งมีความสวยงามวิจิตรบรรจงควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างยิ่งเทคนิคประดับเปลือกไข่เป็น

เทคนิคที่เกิดขึ้นใหม่ ซึ่งพัฒนามาจากงานระดับมุกได้รับการถ่ายทอดจากครูชาวญี่ปุ่นนับเป็นเทคนิคที่ได้รับความสนใจในปัจจุบัน

ด้วยคุณสมบัติพิเศษของยางรักและเทคนิคการตกแต่งที่วิจิตรบรรจง เทคนิคการตกแต่งงานเครื่องรักจึงควรจะได้นำมาปรับใช้กับผลิตภัณฑ์งานหัตถกรรมประเภทอื่น ๆ โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก เพราะจะทำให้ของที่ระลึกที่ได้มีความสวยงามวิจิตรบรรจงและคงเอกลักษณ์ของไทยไว้แต่ปัญหาที่มีอยู่ว่าเทคนิคการตกแต่งงานเครื่องรักแบบดั้งเดิมไม่เหมาะกับยุคสมัยเพราะเนื่องจากยางรักซึ่งเป็นวัสดุที่จัดหาได้ยากที่พอหาได้บ้างคุณสมบัติก็ไม่มีการปลอมปนทำให้ด้อยคุณภาพ ความเงางามลดลงแห้งไม่สม่ำเสมอบางครั้งทำให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ผลิตได้ ที่สำคัญยางรักนี้ยังมีราคาแพงอีกด้วย ปัญหาที่พบอีกอย่างหนึ่งคือกระบวนการผลิตซึ่งจำเป็นต้องใช้ระยะเวลายาวนานมาก เพราะยางรักแห้งได้ด้วยวิธีอบไอน้ำ การทารักแต่ละครั้งต้องเสียเวลาบ่มให้รักแห้ง 2-3 วัน การเตรียมพื้นผลิตภัณฑ์งานเครื่องรัก ทารักอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 4 ครั้ง ถ้าเอา 2 หรือ 3 วันคูณเข้าไปก็เท่ากับว่าต้องใช้เวลากหลายวันมากในกระบวนการผลิตยิ่งถ้าบวกกับกระบวนการในการตกแต่งเข้าไปด้วยก็จะใช้เวลาเพิ่มขึ้นเป็น 20 - 30 วัน

เนื่องจากอุปสรรคที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าจะจะมีการค้นหาวัสดุทดแทนมาทดลองใช้เพื่อเปรียบเทียบกับวัสดุเดิมเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้น หรืออาจช่วยลดอุปสรรคในกระบวนการผลิตลงได้ ส่งให้เกิดผลดีต่อผู้ผลิต เนื่องจากสามารถลดต้นทุนการผลิต และระยะเวลาผลิตลงได้ และนำมาปรับให้เข้ากับยุคสมัยโดยเฉพาะเทคนิคการเขียนลายรดน้ำ เทคนิคการประดับมุก เทคนิคการประดับเปลือกไข่มาทดลองเปรียบเทียบกับจากการใช้วัสดุแบบดั้งเดิม ว่าเทคนิคใดมีความเหมาะสมมากกว่ากัน เพื่อจะนำเทคนิคที่ดีกว่านั้นมาพัฒนาปรับปรุงผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก ในขณะที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์งานฝีมือของช่างไทยไว้ได้ ในขณะที่การเลือกใช้วัสดุทดแทนเพื่อลดกระบวนการผลิตลงเท่านั้น จะไม่ส่งผลกระทบต่องานอนุรักษ์ศิลปะไทยให้ลดน้อยลงแต่อย่างใด เพียงแต่เป็นการหาหนทางแก้ไขปัญหามาในกระบวนการผลิตให้ลดน้อยลง เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ช่างฝีมือและผู้ผลิตมีกำลังในการช่วยกันอนุรักษ์และพัฒนางานศิลปหัตถกรรมของไทยให้เป็นเอกลักษณ์ของชาติอยู่คู่กับสังคมไทยต่อไป

จากปัญหาดังกล่าวนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาพัฒนา และเลือกใช้เทคนิคการตกแต่งงานเครื่องรักให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น เพื่อที่จะสามารถนำไปปรับใช้กับผลิตภัณฑ์สินค้าของที่ระลึกอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอีกทั้งจะเป็นการเผยแพร่งานหัตถกรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของชาติให้ดำรงอยู่ต่อไป ซึ่งผลจากการวิจัยยังสามารถนำไปถ่ายทอดให้กับชุมชนอื่น ๆ เพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์หรือนำไปใช้ในระบบอุตสาหกรรม เพื่อเป็นการยกมาตรฐานสินค้าหัตถกรรมไทยให้อยู่คู่กับสังคมไทยสืบไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบเทคนิคการตกแต่งผิวงานเครื่องรักแบบเดิมและแบบสมัยใหม่
2. เพื่อจัดทำผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและเผยแพร่ศิลปะของไทย

1.3 ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

1. ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกประเภทเครื่องรักที่มีเอกลักษณ์ของไทย
2. เทคนิคการตกแต่งผิวงานเครื่องรักจะเป็นแนวทางการนำไปใช้ในการอนุรักษ์ศิลปะ
3. ถ่ายทอดผลการวิจัยสู่ชุมชนเพื่อการต่อยอดเชิงพาณิชย์

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

เพื่อให้การศึกษามีประสิทธิภาพสามารถสร้างความรู้ ความเข้าใจในการศึกษาเปรียบเทียบเทคนิคงานเครื่องรักแบบเดิมและแบบสมัยใหม่อย่างชัดเจน เพื่อนำไปสู่การถ่ายทอดสู่ชุมชน จึงกำหนดขอบเขตการศึกษา ดังนี้

1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ อำเภอเมือง และอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางการผลิตเครื่องรักในปัจจุบัน อยู่บริเวณชุมชนวัดนันทาราม ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และบริเวณถนนเชียงใหม่ - สันกำแพง

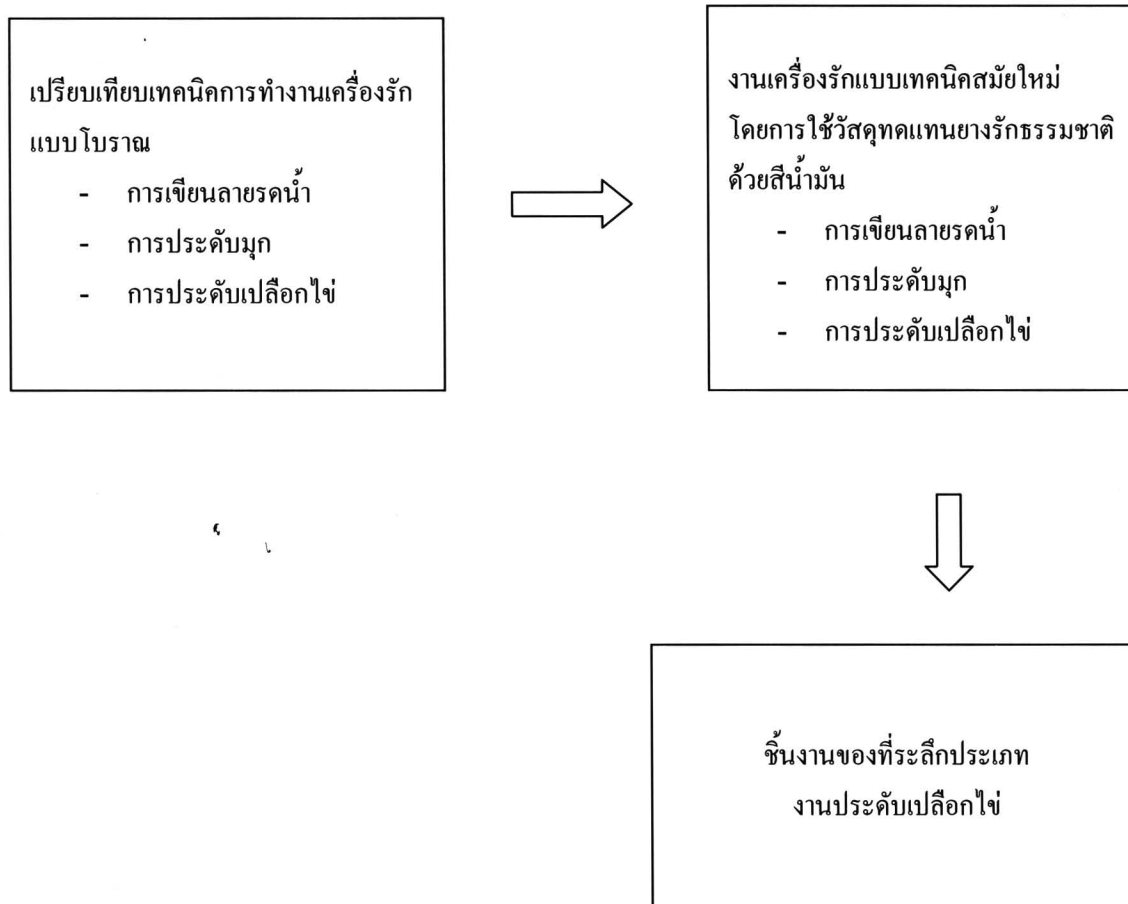
1.4.2 ขอบเขตเนื้อหา

ขอบเขตเนื้อหาที่ทำการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เน้นศึกษาและเปรียบเทียบเทคนิคการทำงานเครื่องรักแบบเดิมและแบบสมัยใหม่ 3 เทคนิค คือ เทคนิคการเขียนลายรดน้ำ เทคนิคการประดับมุก และเทคนิคการประดับเปลือกไข่ และผลิตตัวอย่างของที่ระลึกด้วยเทคนิคแบบสมัยใหม่

1.4.3 ขอบเขตประชากร

กลุ่มประชากรเป้าหมายที่ทำการศึกษา คือ กลุ่มผู้ประกอบการเครื่องรัก และนักท่องเที่ยวที่ให้ความสนใจเลือกซื้อสินค้าประเภทเครื่องรัก ในเขตอำเภอเมือง และอำเภอสันกำแพงจังหวัดเชียงใหม่

1.5 กรอบแนวคิดในการวิจัย

1.6 คำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

งานเครื่องรัก คือ กระบวนการตกแต่ง ผิวภายนอกของศิลปวัตถุหรือองค์ประกอบสำหรับงานสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณีด้วยการลงรักหรือทาสีรัก แล้วปิดด้วยทองคำเปลวทับทำให้ผิวของศิลปวัตถุหรือองค์ประกอบสำหรับงานสถาปัตยกรรมบางสิ่งเป็นสิ่งทองคำ เหลืองอร่ามและเป็นมันวาวเหมือนหนึ่งว่าทำด้วยทองคำอันเป็นความเชื่อโดยขนบธรรมเนียมนิยมในสังคมไทยมาแต่โบราณ เครื่องหัตถกรรมที่ใช้รักเป็นวัสดุสำคัญในการสร้างผลงานซึ่งมีอยู่หลายชนิดด้วยกันเช่น ปิดทองรดน้ำภาพ ก้ามระล่อประดับมุกประดับกระจกสี ปั้นกระหนะและเงิน (www.thaihandiwork.com,2545.)

งานลายรดน้ำ คือ งานช่างประณีตศิลป์ของไทยแขนงหนึ่งที่ต้องใช้กระบวนการในการเขียนและจะเสร็จสมบูรณ์ได้โดยการรดน้ำ ลายรดน้ำเป็นจิตรกรรมไทยแบบประเพณีประเภทหนึ่งจัดอยู่ในกลุ่มเอกรงค์คือมีสีทองสีเดียว ทั้งเป็นส่วนใหญ่เป็นภาพ สีทองนี้มาจากทองคำเปลวแท้ร้อยเปอร์เซ็นต์ปรากฏให้เห็นเด่นชัดเป็นเงางามบนพื้นสีดำหรือพื้นสีเข้ม เป็นงานประณีตศิลป์ที่มีระเบียบแบบแผนในการเขียนเป็นเอกลักษณ์ใช้เขียนประดับตกแต่งส่วนประกอบอาคารสถาปัตยกรรมไทย อาทิ ประตูหน้าต่าง เสา ผนัง อุโบสถ วิหาร หอไตร หรือเขียนประดับตกแต่งสิ่งของใช้ อาทิ ตู้พระไตรปิฎก ฉากลับ

แล หีบหนังสือ กัณฑ์เทศน์ ใบประทับคัมภีร์ใบลาน หน้าปกสมุดข่อย เครื่องดนตรีไทย จำพวก ฆ้อง ราง ระนาด เครื่องศาสตราวุธ อาทิล้อห์ ฝักดาบ ภูบั้ง และผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ของงานเครื่องเงิน เป็นต้น มีกรรมวิธีขั้นตอนในการจัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์แต่ละขั้นตอน ล้วนแล้วแต่ต้องใช้เวลาในการจัดเตรียมนานพอสมควร มีระเบียบแบบแผนชัดเจนจึงจะทำให้เกิดผลงานที่มีความสมบูรณ์งดงาม และมีคุณค่า (ศิลปะลายรดน้ำ, สนั่น รัตนะ, 2545.)

งานประดับมุก คือ งานศิลปหัตถกรรมที่มีมาแต่โบราณเป็นงานช่างฝีมือที่ต้องใช้ทักษะในการฉลุเปลือกหอยมุกประดับเป็นลวดลาย ใช้ความประณีตและมีระยะเวลาในการทำงานไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเริ่มในสมัยใด แต่มีผลงานที่มีการใช้วิธีการฝังมุกประดับเป็นลวดลายตกแต่งบนปูนปั้นที่เจดีย์ในสมัยทวารวดี ในสมัยเชียงแสนมีการฝังมุกที่พระเนตรของพระพุทธรูป และมีหลักฐานการประดับมุกหลายอย่างในสมัยอยุธยา ประเทศใกล้เคียงที่มีวิธีการประดับมุกคล้ายของไทยคือจีน ญี่ปุ่น และเวียดนาม มุกที่นำมาประดับลวดลายคือเปลือกหอยทะเลที่มีประกายสีรุ้งเป็นเปลือกหอยมุกมีสีขาววาม เช่น หอยนมสาว หอยจอบ หอยอุด เป็นต้น การประดับมุกนิยมประดับเป็นลวดลายบนภาชนะของสงฆ์และพระมหากษัตริย์ ซึ่งถือว่าเป็นของใช้ชั้นสูง ได้แก่ ตู้พระมาลัย ธรรมาสน์ ตะลุ่มพานแว่นฟ้า ฝาบาตร กล้องใส่หมากพลู และประดับเป็นลวดลายบนบานประตูวิหารบานประตู มณฑป บานประตูพระอุโบสถ ลวดลายที่ใช้นิยมใช้ลายไทย เช่น ลายกนก ลายประจำยามก้ามปู ลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์ ลายกระจัง ลายก้านขด หรือลวดลายที่เป็นเรื่องจากวรรณคดี เช่น รามเกียรติ์ ซึ่งช่างประดับมุกจะต้องมีความชำนาญออกแบบลวดลายให้เหมาะสมสัมพันธ์กับรูปทรงของภาชนะหรือบริเวณว่างที่ต้องใช้ลวดลายมุกประดับ ให้มีความสวยงามกลมกลืนกัน (ศิลปะลายรดน้ำ, สนั่น รัตนะ, 2545.)

งานประดับเปลือกไข่ เป็นเทคนิควิธีการตกแต่งงานเครื่องรักอีกวิธีหนึ่งที่ได้แนวคิดมากจากการประดับมุก เพราะมีวิธีการและขั้นตอนในการทำใกล้เคียงกัน ใช้เปลือกไข่เป็นวัตถุดิบแทนเปลือกหอย การประดับเปลือกไข่เป็นวิธีการที่เกิดขึ้นมาใหม่เมื่อไม่นานมานี้ ยังไม่แพร่หลายเท่าที่ควร จะพบเห็นอยู่ในวงจำกัด (เทคนิคการตกแต่งงานเครื่องรัก อรุณ ศรีเผด็จ, 2551)

สินค้าของที่ระลึก หรือ ของที่ระลึก หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่นำมาใช้เป็นแรงจูงใจให้เกิดการคิดถึง หรือนึกถึงเรื่องราวที่ได้เกี่ยวข้อง หรือเป็นสิ่งที่ใช้เป็นสื่อเพื่อหวังผลด้านความทรงจำให้สิ่งที่ผ่านมาในอดีตกลับกระจำชัดขึ้นในปัจจุบัน หรือหมายถึงสัญลักษณ์แทนบุคคล เรื่องราว ฯลฯ ที่ได้รับการออกแบบสร้างขึ้นเพื่อกระตุ้นหรือเน้นย้ำความทรงจำให้คิดถึง หรือนึกถึงบุคคลในเหตุการณ์อยู่เสมอ ของที่ระลึกเมื่อให้ในโอกาสที่ต่างกันอาจมีชื่อเรียกที่ต่างกันเช่น หากนำไปให้แก่ผู้ที่รักและนับถือ เรียกว่า “ของกำนัล” หากนำสิ่งของให้แก่เจ้าของเมื่อเสร็จพิธีทำขวัญแล้ว หรือให้กันในเวลาอื่นเป็นการถนอมขวัญ หรือเพื่ออวยชัยไมตรี เช่น วันปีใหม่ วันเกิด วันแต่งงาน เรียกว่า “ของขวัญ” และหากให้ตอบแทนผู้มาช่วยงาน เช่น งานแต่งงานและ งานศพ เรียกว่า “ของชำร่วย” และเรียกว่า “ของแถมพก” เมื่อให้เพื่อเป็นสินน้ำใจ ดังนั้น การที่จะใช้เรียกชื่อใดหรือให้ในโอกาสใดก็ตาม จุดหมายย่อยอาจ

แตกต่างกันไปตามวาระ แต่จุดหมายที่แท้จริงก็คือ เป็นการกระตุ้นเตือนหรือนัยย้ำความทรงจำ ยืนยันใน
 ขอบข่ายของ “ของที่ระลึก” นั่นเอง สาเหตุที่ทำให้รูปแบบของ “สินค้าที่ระลึก” แตกต่างกัน อาจเนื่องจาก
 วัสดุที่ใช้ทำ, เทคนิคในการทำ หรือประเพณีนิยมในท้องถิ่น นอกจากนี้ การพัฒนาเปลี่ยนแปลงของ
 “สินค้าของที่ระลึก” ทั้งในด้านจุดประสงค์แห่งการสร้างรูปแบบ รูปทรง และในการนำไปใช้นั้นอาจ
 เนื่องมาจากสาเหตุหลัก 2 ประการ คือ การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและความเปลี่ยนแปลงทาง
 เศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรม (ประเสริฐ คีรีटना, 2544)